

Тиленчиев К.А.

**БАЛДАР ХОРУ МЕНЕН ИШТӨӨ:
алгачкы сабактар, репертуарды тандоо жана анын үстүндө иштөө**

Тиленчиев К.А.

**РАБОТА С ДЕТКИМ ХОРОМ:
начальные занятия, подбор репертуара и работа над ним**

К.А. Tilenchiev

**WORK WITH CHILDREN'S CHORUS:
Initial lessons. Selection and work on the repertoire**

УДК: 371.31+78.087.68.

Бул макалада, балдар хору менен иштөөдө алгачкы сабактарынын түзүлүшү, жүргүзүлүшү жана окуу тартиптери, репертуарды тандоо, окуучулардын жүрүштүрүшү, мугалим жана балдардын өз ич ара мамилелери, ата-энелер менен баарлашуу сыяктуу маселелер каралат.

Негизги сөздөр: хор, хормейстер, сабак, хордук аткаруучулук, хордун репертуары, концерт, концертмейстер, хордук аткаруучулук маданият.

В данной статье рассматриваются проведение начальных занятий детского хора, ход урока, взаимоотношения между руководителем и учениками, беседы с родителями, подбор репертуара и работа над ним.

Ключевые слова: хор, хормейстер, урок, хоровое исполнительство, хоровой репертуар, концерт, концертмейстер, хоровая исполнительская культура.

This article consider on the organization of the initial lessons on working with children's choir, conducting lessons and schedule, choice of repertoire, the behavior of the students, the relationship between teacher and students, communication with parents.

Key words: choir, chorus master, lesson, choral performance, the repertoire of the choir, concertmaster, choir performing culture.

Негизинен жаш муундарга тарбия берүү жөнөкөй иш эмес. Балдар хору менен иштөө ары татаал, ары машакаттуу иштердин бири. Бир жагынан анын кызыктуулугу да бар. Өзгөчө али музыкалык дүйнө жөнүндө, ырдоонун ыкмалары, сырлары тууралуу түшүнүгү жок, жаңыдан хордо ырдоого ынтызар болуп келген жаш балдар менен иштөөдө кыйынчылыктар болбой койбойт. Ошондуктан, жетекчи иштин тартибин тактап түзүп алуу менен, анын жүргүзүлүшүнүн натыйжалуулугун көздөөсү дурус.

Хор менен иштөөнүн эң алгачкы сабагы жаркын маанайда башталышы зарыл. Эң алды жетекчи хордо ырдоого көнүүлөрүнө гана эмес, жалпысынан алганда сабак өтүүнүн үстүндө иштөөгө көңүл бурушу керек. Балдардын да, ата-энелердин да, мугалимдин маанайлары жарык, көңүлдөрү ачык болуу талапка ылайык. Мындай учурда, кандай иш болбосун бирдиктүү иш-аракеттер жакшы натыйжалуулукка алып келээри талашсыз. Адеп, балдардын ырдоо үнүн чыгаруу, үн чыгаруу аппаратынын иштеши

боюнча кенен маалымат берип, аны калыптандыруу процесси жүргүзүлөт. Бул учурдагы иш процессине балдардын кызыгуусу туулуп, андан кандайдыр бир ырахат ала алгандай болушу керек. Мына ушундай шартта гана балдар хору менен иштөөнү натыйжалуулугу артаары талашсыз.

Балдар хору менен иштөөдө, жетекчи да, балдар да хор сабактарына өтө чоң жоопкерчилик менен мамиле кылуулары талаптуу. Мындай жоопкерчиликтин талабы, жетекчи менен балдардын ортосундагы иш процессинин жүргүзүлүүсүндө иштелип чыгуусу менен байланыштуу болот. Бул жагдайда хордун жетекчисинин башкаруучулугу эмес, устаттык ишмердүүлүгү көбүрөөк талап кылынат. Анткени, ал сапаттар иш жүзүндө оркоюп эле көрүнүп калат. Жетекчинин жакшы сапаттарын балдар көрүү менен бирге, ички сезиминде, акыл-эсинде түздөн-түз кабылдай алышат. Балдар жетекчинин мындай сапаттарын үлгү катары кабыл алышып, ага түздөнүгө шыктанышат. Ал эми, жетекчи балдардын ийгиликтерине, жетишкендиктерине кубанып, андан ырахат алат.

Хор сабагынын коюлган убагында, мөөнөтүндө үзгүлтүксүз жүргүзүлүшү да, анын натыйжалуулугуна көмөктүү таасирин тийгизбей койбойт. Балдар да, хормейстер да, хор сабагынын ар бирине өтө дыкаттык менен, жоопкерчиликте даярдануусу зарыл. Хорго даярдык көрүү дегенди кандай түшүнөбүз? Кээ бир балдар, ошондой эле ата-энелер да, иши кылып хор сабагын калтырбай барып турууну эсеп кылышат. Хор сабагына жөн гана эч даярдыксыз барып туруу эч кандай маселени чечпейт. Бул жагдайда, сөзсүз түрдө, жетекчи ар бир хордун партитурасын мыкты өздөштүрүп, партияларын тактоо жүргүзүүсү турат. Ал эми, окуучулар болсо, үйгө берилген тапшырманы өз убагында аткарып: ноталык тексти менен катар сөзүн жаттап, ошондой эле хор сабагына кечикпей, 10-15 мүнөт эрте келүү менен даярдыкта болуп, достору менен баарлашып, көңүл куунак маанайда болуу жакшы жагдайды түзөт.

Мугалимдин сабакка даярдануусу, сабактын мазмундуу, максаттуу жана ошондой эле кызыктуу болуу менен белгиленет. Ал эми, иши кылып эле, балдарды чогултуп ырдатып коюу кээ бир жетекчи-

лердин иш-тажрыйбасында кезикпей койбойт. Мындай көрүнүш профессионал хормейстердин иши эмес. Мындай иштин максатсыз жүргүзүлүүсүндө, анын аягы натыйжасыз болот. Аныгында, хор сабагынын жүргүзүлүүсү, сабактын максатуулугу жана мазмундуулугу, анын кандайдыр бир, бир бүтүмдөгү окуу программасы менен чектелет. Сабакты конкреттүү жүргүзүү үчүн, анан конкреттүү программасы болушу зарыл. Мисалы:

Эң алды хор сабагы өтүлүүчү бөлмөнүн жарыктыгы, тазалыгы, жылуулугу, кенендиги, отургучтардын ыңгайлуулугу, акустикалык жагдайы ж. б. маселелерге көңүл буруу. Бул иштин биринчи этабы. Экинчи этабы: ырдоо менен байланышкан көнүгүүлөрүнүн үстүндө иштөө. Мында хордун ырдоого адеп калыптандыруу этабы, ырдоо үн аппараты жөнүндө түшүнүк алуу, ырдоо үнүн чыгаруунун ыкмалары, сабак өтүүнүн мөөнөтү сыяктуулар;

Сабактын жүрүшү: адеп өтүлгөн материалдарды тийиштүү максатта кайталоо. Ырдоодо колдонулуучу көркөм каражаттардын үстүндө иштөө. Бул биринчи этабы. Экинчи этабы: жаңы чыгарма менен таанышуу. Өздөштүрүлүүчү чыгарманын жеңил-татаалдык деңгээли. Сөздөрүнүн мазмуну жөнүндө түшүнүк алуу, ноталык тексттин үстүндө иштөө: ар бир тактыдагы, ар бир кайрыктагы үндөрдү тактап, талдап, өздөштүрүү, чыгарманын жазылмаларын уктуруу ж.б.

Өздөштүрүлүүчү чыгарманын үстүндө иштөө тартиби. Танапис кылуу мөөнөтү. Балдардын көңүл куунактыгы. Чыгарманын үстүндө иштөөнү улантуунун тартиби ж.б.

Үйгө тапшырма: өздөштүрүлгөн чыгарманын жагдайына жана балдардын шык-жөндөмдүүлүк деңгээлине жараша.

Балдар жана ата-энелер менен баарлашуулар, сүйлөшүүлөр, кутгуктоолор, жарнамалар ж.б.

Балдар хорун менен иштөөдө, репертуарды тандоодо да эң негизги маселелерден. Алгач репертуарды тандоодо, балдардын ырдоо үн бийиктик ченемине, жаш өзгөчөлүгүнө ылайык, анын мазмундуу, максаттуу жана кызыктуулугуна көңүл буруу иштиктүү болот. Репертуар жетекчи жана концертмейстер тарабынан мыкты өздөштүрүлүп, окуучуларга жеткиликтүү, кызыктуу болушу, негизги иш талаптарынын бири болуп эсептелет. Мугалимдин устаттык жана чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн натыйжасы, балдарды адамдык жакшы сапаттарга көнүктүрүү, мээнеткечтикке тарбиялоо, алардын келечек ой-толгоосуна, болочок адистик багытына зор көмөк берээри талашсыз.

Жетекчинин иш-тажрыйбасында, өзгөчө кенже балдар хорунун адепки күндөрүнөн баштап эле, иш-тартибинин чегинде болуп, балдардын жүрүш-туруштарына да зор көңүл буруу зарыл. Бул жагдайда, балдардын ырдоого шык-жөндөмдүүлүктөрү ар кандай болушу мүмкүн: биринин угуу сезими жакшы, экинчисинин үндөрдүн бийиктик ченемдерин анча аныктай албайган, үчүнчүсүнүн ритмдик

сезим-туюсу алынча ж. б. ушул сыяктуулар. Бул учурларда коюлган талаптарды жакшы өздөштүрүүгө дарамети жетпеген балдарды шылдыңдоого, кемсинтүүгө ж. б. терс көрүнүштөргө жол бербөөнүн алдын алуу турат. Мында, маселе балдардын шык-жөндөмдүүлүгүнүн жоктугунда эмес, ага тийиштүү деңгээлде тарбия, сабак берип, көнүктүрүүдө. Ошондой эле, сабактарды өздөштүрүүгө жетишпеген балдарга, талаптарды жакшы өздөштүргөн шык-жөндөмдүү балдардын аларга жардамын берүүгө көңүлүн буруу зарылдыгы турат.

Хордо ырдоого келген балдар менен адеп таанышуу, алардын ата-энелери менен баарлашууларды, маектешүүлөрдү, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, хордук аткаруучулук жана бул өнөр менен жашоо боюнча кеңири маалымат берүү бизге маалым. Ошондой эле хор сабагынын тартиби боюнча төмөндөгүдөй эрежелерди сактоо талаптуу:

Балдардын үлгүлүү жүрүш-турушу: улууну урматтоо, кичүүнү ызаттоо;

Таза, тунук ой-толгоосу;

Сырткы кийим-кечеси (мектеп формасы);

Жолдоштору менен жылуу мамиле түзүү жана достукту бекем сактоо.

Хор сабагына болгон жоопкерчиликтүү мамилеси.

Сабак өтүү бөлмөсү тууралуу жогоруда айттык. Кийинки маанилүү маселелердин бири – хорду жайгаштыруу. Сабак өтүүгө даярдоо. Мында балдарды хордо ырдоодо ар бирине тийиштүү ордун таап, бекитүү. Кайсыл убакта туруп ырдоо (концерт берүүдө), кайсыл учурда отуруп ырдоону (сабакта) түшүндүрүү. Ал эми, эң биринчи сабакты кандай жүргүзүү керек? Эмнеден баштоо керек? Мына ушундай маселелер боюнча төмөндөгүдөй сунуштар, кеңештер пайда болот:

Жетекчи өзүнө коючу талаптар: сабактын башынан аягына чейин, ырахаттануу менен, жаркын маанайды кармоо. Мугалимдин куучуларга айтылган түшүндүрмөлөрүнүн, көрсөтмөлөрүнүн так, даана, жеткиликтүү, кызыктуу болушу.

Ырдоо көнүгүүлөрү жеңил болуп, балдардын нукура (примардык) үндөрүнөн четтебешин сактоо. Жетекчинин кыймыл аракетин, дирижердук мимикаларынын, колдорунун шилтемдеринин (одоно кыймыл-аракетте болбой) жагымдуу жагдайды түзүүсү.

Хормейстер менен концертмейстердин иш-аракеттери бирдиктүү, айкалышкан синхрондуулукта болуп, өздөштүрүлүүчү көнүгүүлөрдө жана чыгармада колдонулуучу көркөм каражаттардын молдугу аркылуу уккулуктуулукту түзүү.

Ал эми андан тышкары мекемеде даараткана, ашкана, гардероб болуу менен бирге, ата-энелер үчүн балдарды күтүүчү жайы болушу керек. Келген ата-энелер хор сабагына кирип отурууга уруксат берилет. Мына ушундай шарттардын баары балдар үчүн. Ата-энелер, окуучулар менен байланышкан маселелер болсо, кези менен ата-энелердин жыйналышын уюштуруу, иштин жагдайына жараша кээ

бир ата-энелер менен өз алдынча маектешүүнү, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп туруу дурус болот. Алгачкы күндөн баштап хор жана хор менен байланышкан иш-аракеттердин баары балдардын оюн коштоп жүрүшү керек. Ал ой менен жашоо керек.

Балдар хору менен иштөөнүн эң маанилүү маселелеринин бири – хор репертуарын тандоо. Жетекчи балдар хорунун репертуарын алгачкы күндөн баштап туура тандоосу талаптуу. Тандалган репертуар түрдүү мүнөздүү жана максаттуу багыттагы чыгармаларга бай болушу зарыл. Хомейстердин алдына ары татаал, ары түйшүктүү милдеттер коюлган. Ал милдеттердин орчундууларынын бири – окуучунун музыкалык жөндөмүн өстүрүп, хордо ырдоо үнүн калыптандырып, ырчылык чеберчилигинин өнүктүрүп, аткаруучулук маданиятын жогорулатуу болуп саналат. Мындай милдетти аткарып, көздөгөн максатка жетишүү үчүн, эң алды хордун ырдоо репертуарын туура тандап, анын үстүндө ага тиешелүү жана керектүү ырдоо ыкмалардагы иш-аракеттерди жүргүзүү талаптуу.

Балдар хорунун репертуары, анын адепки сабагында эле, туура тандалышы талаптуу. Максатсыз, тиешелүү багытсыз иштелген репертуар хордун аткаруучулук жөндөмүнө, ага кызыгуусуна, анын өөрчүшүнө терс таасирин тийгизбей койбойт. Ошондуктан, буга жетекчи эң алгачкы күндөн баштап, зор көңүл буруп, окуучунун репертуарын өтө кылдаттык менен туура тандоого аракети чоң болушу керек. Ошондой эле, ал тандалган репертуардын үстүндө иштөө да, натыйжалуу болушуна өтө маани берилиши талаптуу. Бул учурда, тандалып алынган репертуардын өздөштүрүлүүсү өтө тактык менен, хормейстердин чыгармачыл ишмердүүлүгүн талап кылат.

Хордун репертуарын тандоодо, эң алды балдардын ырдоо үн бийиктик ченемине, аткаруучулук чеберчилигине, шык-жөндөмүнүн деңгээлине зор көңүл бурулат. Чыгармаларды туура тандоо менен, биз окуучулардын музыкалык сезиминин өсүшүнө, ырдоо үнүнүн калыптанып, өнүгүүсүнө, хордо аткаруучулугунун жакшы деңгээлине жетишүүсүнө мүмкүнчүлүк алабыз. Мында жетекчисезсүз түрдө, чыгармачылык иш-аракетте болушу зарыл. Ал хордо ырдоого катышкан ар бир окуучусунун шык-жөндөмүн, аткаруучулук чеберчилик деңгээлин жакындан талдап, аныктап билүүсү дурус болот. Мындай шарт хормейстердин хордук репертуарды туура тандоосуна жана анын үстүндө натыйжалуу иш-тажрыйбаларды жүргүзүүсүнө зор көмөгүн берет.

Балдар хорунун репертуары ар түрдүү мүнөздөрдө болушу зарыл дедик. Ал түрдүү мүнөздүүлүк, хордо ырдоодогу түрдүү ыкмаларды өздөштүрүүгө, аларды тиешелүү деңгээлге жеткире аткарууга алып келет. Репертуардын туура эмес тандалып, түзүлүшүндө, анын үстүндө иштөө да натыйжалуу жыйынтык бербейт. Анткени, ал репертуар окуучулардын ырдоо үнүнө, шык-жөндөмүнө ылайыктуу

эмес келип, ал гана эмес, көңүлүнө да жакын эмес-тиги, ошону менен бирге хордун келечек өсүү жолуна бир топ тоскоолдук кылып, өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизет. Окуучулардын ырдоо үнүнүнө ылайык келбеген репертуардан жана анын үстүндө иштөөдөн эч майнап чыкпайт.

Репертуардын аткаруучулук деңгээли, башкача айтканда, жеңил-татаалдыгы, кезектешкен этаптуу тартипте болушу керек. Анын үстүндө тиешелүү иштөө ыкмалары да, ушундай негизде болушу зарыл. Ырдоо репертуары ошондой эле, ар бир окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнүн мүнөздүүлүгүнө, анын аткаруучулук чеберчилигинин дараметине да жараша болот. Демек, репертуарды тандоо, анын үстүндө иштөө, балдар хорунун аткаруучулук чеберчилигинин, жөндөмүнүн өсүп-өнүгүүсүнө зор көмөк берүүчү каражат катары саналышы керек.

Бүгүнкү күндө, балдар хору үчүн обондуу ырлар абдан чектелүү. Композиторлор жана обончулар балдар хоруна көп кайрылышпай келүүдө. Кээ бир композиторлор жана обончулар балдарга обон жазышканы менен, алар окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн, обон менен сөзүнүн шайкеш келүүсүн, балдардын ырдоо үн бийиктик ченемдерин эске алышпайт. Натыйжада, балдар хоруна репертуар тандоодо мугалимге бир топ кыйынчылыктарды туудурат. Мисалы, кенже балдар хору үчүн обон туура келсе, анын сөзү ылайык келбейт. Же сөзү ылайыктуу келсе, обонун өздөштүрүүдө кыйынчылыктар (үн бийиктик ченеми менен, кайрыктары татаал сыяктуу) болот. Ошондуктан, жетекчи хордун репертуарын тандоодо жана анын үстүндө иштөөдө өтө кылдаттык жана тактык менен иш жүргүзүшү талаптуу. Балдар үчүн чыгармалардын сөздөрү менен обондору шайкеш болуп, уккулуктуу, жагымдуу келип, ал чыгармалардын тарбиялык мааниси да зор болуусун көңүлгө алуу керек. Өздөштүрүлгөн чыгармалар балдардын жүрүш-турушунун үлгүлүү, кулк-мүнөзүнүн жагымдуу болуусуна таасир берсе дурус болот.

Балдардын ырдоо репертуарынын түрдүү мүнөздө болушу жагдайында, мугалим сөзсүз түрдө окуучунун шык-жөндөмүн, аткаруучулук чеберчилик деңгээлин, сезимталдуулугун, эмоционалдык кабылдоосун, образдык элестөөлөрүн эске алуусу дурус. Бул маселелер эске алынбай, аларга маани берилбей түзүлгөн репертуардын үстүндө иштөө натыйжалуу болбойт.

Репертуардын үстүндө иштөөнүн тартибин, жол-жобосун хордо ырдаган окуучулар туура кабылдоо менен кеңири жана жеткиликтүү түшүнүк алышы дурус. Тандалып алынган чыгармалардын эң алды ноталык тексттери менен таанышып чыгып, ыргактык, обондук жагдайлары түзүлүшү боюнча талдоого алынып өздөштүрүлүүсү талаптуу. Репертуардын үстүндө иштөөдө, чыгармалардын авторлору менен таанышуу да, жакшы натыйжа берет. Анткени, ошол композитордун, же обончунун өмүр баяны, чыгармачылыгы жаш муундарга кызыктуу

болгон чыгаар. Ошондой эле, өздөштүрүлүүчү обондун сөзүн жазган акын жөнүндө да унутпоо керек.

Репертуарды тандоодо, ошону менен бирге, мүмкүнчүлүк болсо, өздөштүрүлүүчү чыгармалардын аудио, видео жазылмаларын угуп, көрүү дурус болот. Бул жагдай иш-аракеттер уюшулгандык менен жүргүзүлсө, ал окуучуга зор көмөгүн көрсөтөт. Мындай иш-аракеттер окуучулардын аткаруучулук жөндөмүн ойготуп, ага чыгармачылык дем берет. Тандалган репертуар, окуучунун ырчылык аткаруучулугунун кезектешкен этаптуу өнүгүп-өсүшүнө зор көмөгүн бериши керек. Анткени, хордо окуучулардын ырдоо үнү калыптанып, аткаруучулук чеберчилигинин өсүшү, аткаруучулук маданиятынын жогорулашы тандалып алынган репертуарынын, аткаруучулук жагдайындагы жеңил-татаалдыгы, ошондой эле музыкалык мазмундуулугу жана максатуулугу жагынан, кезектешкен этаптуу жолдо болушу менен иш жүзүнө ашаары талашсыз.

Окуучулархор сабагын окуу мөөнөтүнүн ичинде, аткаруучулук чеберчиликке, жогорку маданиятка жетишүү менен катар, анын репертуарынын ар түрдүү мүнөздөгү чыгармаларга бай болушу, окуучулардын ырдоо үнүнүн кезектешкен этаптуу калыптануусуна көмөк бериши жана ырчылык аткаруучулук чеберчилигинин өнүгүүсүнө, ошондой эле, аткаруучулук маданиятынын жогору деңгээлге жетишине туура багыт бериши, окуучулардын келечек адистик багытына да зор таасирин тийгизүүсү мүмкүн. Анткени, хордук аткаруучулук өнөрүнө таасирленген окуучу, ырчылык аны музыкалык орто же жогорку окуу жайларында улантууну каалаган чыгаар.

Хормейстер жеке эле окуучуларды аткаруучулук чеберчиликке, маданиятка тарбиялоо гана эмес, аны репертуарды тандоого жана анын үстүндө иштөөнү туура өздөштүрүүсүнө максаттуу багыт көрсөтүшү керек. Балдар хорунун репертуарын тан-

доодо жана анын үстүндө иштөөдө, мугалим төмөндөгү талаптарды эске алуусу зарыл:

Балдар хорунан репертуарды тандоодо, эң алды анын ырдоо үн бийиктик ченемине, аткаруучулук чеберчилигине, шык-жөндөмүнүн деңгээлине зор көңүл буруу;

Хордун репертуарынын түрдүү мүнөздө болушу;

Репертуарды тандоодо, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрү эске алынып, обон менен сөзүнүн шайкеш келүүсү;

Тандалган репертуар, окуучулардын ырчылык аткаруучулугунун кезектешкен этаптуу өнүгүп-өсүшүнө зор көмөгүн берүүсү;

Репертуарды тандоо менен, өздөштүрүлүүчү чыгармалардын аудио, видео жазылмаларын угуп, көрүүгө шарт түзүү;

Өздөштүрүлгөн чыгармалар балдардын жүрүштурушунун үлгүлүү, кулк-мүнөзүнүн жагымдуу болуусуна таасир берүүсү.

Репертуарды тандоо, анын үстүндө иштөө, окуучулардын аткаруучулук чеберчилигинин өсүп-өнүгүүсүнө зор көмөк берүүчү каражат катары саналышы.

Адабияттар:

1. Абдылдаев Ө. Хордо иштөөнүн ыкмасы. – Б., 1995.
2. Касей М. «Балдар ыры». Ноталык хрестоматия жана жаш ырчы – устаттарга усулдук колдонмолор. “Принт-Экспресс” басмасы. Б., 2014.
3. Касей М. Кыргыз элдик ырчылык аткаруучулук өнөрүнө окутуунун усулу. Окуу куралы. Музыкалык орто жана жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн. Б.; 2015.
4. Мамбеталиев Б., Күрөңкеева Ч. Хордун усулдук негиздери. Б.; 1996.
5. Тиленчиев К.А. Хор менен иштөөдөгү кээ бир маселелер. “Известия вузов” журналы, № 2. Б., 2014.

Рецензент: к.п.н. Абышев К.Н.